

Den retoriska anpassningen till parlamentarismen. En studie av den konservativa argumentationen kring parlamentarismen i Sverige 1920-1940.

KAI PAAJASTE

ABSTRACT

The Rhetoric of
Parliamentarism: An
Analysis of the
Swedish Conservative
Debate, 1920-1940

In this article, I will analyse the conservative argumentation around parliamentarism in two Swedish periodicals, *Svensk Tidskrift* and *Det nya Sverige*, focusing on the rhetorical strategies of identification and dissociation. In the era of democratisation, the Conservatives had to move between the older interpretation of politics based on the interests of the state, and the newer conception of politics as action. The main outcome was that it was most important to identify with Swedish tradition. At the beginning of the period, parliamentarism was often ruled out as an un-Swedish political system. Attitudes were manipulated, using dissociative techniques, and by the 1930's the parliamentary system was widely considered a legitimate form of politics. As the debate emphasised conservative concepts, the conservative debate over parliamentarism paved the way for a new orientation in Swedish politics after the era of minority governments.

Introduktion

Efter parlamentarismens införande i 1910-talets Sverige kom parlamentarismen att hamna i en krissituation där kortvariga minoritetsregeringar avlöste varandra. I denna situation kunde de konservativa stanna kvar vid sina positioner som parlamentarismens kritiker, eller också gripa chansen att komma ut med egna formuleringar och definitioner av parlamentarismens begrepp och lämna sitt spår i utvecklingen. I denna uppsats visas vilka retoriska och argumentativa strategier de konservativa använde sig av i debatten kring parlamentarismen. Ett av de viktigaste dragen i debatten var att de konservativa stod inför valet mellan den gamla och förnyade uppfattningen om politik. Valet gällde mellan den äldre statsviljans idé eller att betrakta politik som praktiskt handlande. Demokratiseringen var ett erkänt faktum,

och det var svårt att hålla fast vid de äldre principerna och kriterierna som fungerat som rättesnöre i politiken. Denna debatt kunde öppna portarna för nyorientering både inom högern och vänstern vad gällde parlamentarismens framtid.

Syftet i denna artikel är att gå in på frågor som berör språkets och retorikens ställning inom politik. Denna studie kommer att fokusera på de olika sätt på vilka man retoriskt kan utnyttja politiska argument och begrepp för att söka förverkliga sina partiska motiv. Ytterligare kan man fråga sig vad det är som händer eller vilka resultat det är som uppstår när olika argument och definitioner kommer i kontakt med varandra. Speciellt fäster jag uppmärksamhet vid identifikation och dissociationer som retoriska operationer i argumenteringen. Jag kommer att studera den svenska politiska argumentationen kring parlamentarismens begrepp från

1920- till 1940-talet inom den konservativa tidsskriftsproduktionen i *Det nya Sverige* och *Svensk Tidskrift*. Meningen är att illustrera förhållandet mellan språk och politik i en viss situation där högern inte hade någon skyldighet att försvara det parlamentariska systemet alls. Vänstern hade drivit igenom de parlamentariska principerna – med hjälp av en innovativ användning av högerargument (se Paajaste 2000a och 2000b) – och således stod det fritt för högern att välja sina politiska linjer.

Under de första decennierna av 1900-talet var man i Sverige mycket benägen att hålla fast vid ideologier, intressen, åsikter och principer. Partierna framstod nästan som fientliga mot varandra, och det fanns skarpa gränser mellan olika ideologiska läger. Trots att man allmänt taget inte längre öppet ifrågasatte det parlamentariska systemet hade högern inte helt och hållet gått med på det nya demokratiska talesättet när 1910-talet gick mot sitt slut (ibid., 61). Den kamp om parlamentarismen som fördes innan den Edén-Brantingska regeringen tillträdde 1917 hade gett kontingenta resultat vid handen. Det är inte långsökt att säga att liberalernas demokratiska och parlamentariska krav byggde på en antidemokratisk princip, på majoritetsregeln enligt vilken vinnaren skulle ta allt. De strävade efter majoritetsregeln för att försäkra att systemet skulle fungera med skiftande majoriteter. Högerens antiparlamentariska motstånd åter baserade sig på den demokratiska principen om proportionalitet som syftade till att ta hänsyn till hela väljarkårens lynne och struktur. Således kunde det i stället för Karl Staaff ha varit t.ex. den konservative amiralen, statsminister Arvid Lindman som 1906 i riksdagen utropade de berömda orden om herremakt och folkmakt.

Debatten om parlamentarismen innehöll drag av att man i flera årtionden talat olika språk. Högerflygeln hade traditionellt använt sig av ett specifikt *statsspråk* (med olika varianter) med betoningen på kungen, ämbetsmannakåren och det abstrakta men utläsbara statsintresset. Vänsterns språk utgick från den folkliga maktbasen. Det var helt olika politiska traditioner och diskurser som tangerade varandra. Därför kan man utan förundran anse att det skedde begreppsglidningar under tiden från och med 1920, vilket enligt min mening pekar på att man

försökte sammanjämka de parlamentariska spelreglerna som var rätt oklara (jfr Lewin 1984, 165). Detta i sin tur förutsatte en harmonisering av de olika språken till en miniminivå, så att man åtminstone delvis kunde förstå varandra. Tanken om övertalning förutsätter att talaren och publiken talar samma språk. Då gäller det att kunna identifiera sina attityder, idéer och sätt att tala och använda gester med dem som publiken mest uppskattar. Talaren måste ta hänsyn till publiken om han eller hon vill uppnå sina målsättningar (Burke 1953, 55). För att förverkliga denna princip i den svenska debatten sökte man gemensamma beröringspunkter, *loci*, och i enlighet med den starka svenska historiska traditionen fanns dessa att finna (och uppfinna) i det förflutna. Därför behövde man ägna sig åt retoriska frågor (jfr Hallberg och Jonsson 1996).

De olika tänkbara kritiska och retoriska argument som restes mot parlamentarismen kunde basera sig på proportionalism, maktfördelning, konstitutionell monarki och intresserepresentation (som grundade sig t ex på olika korporationer). En annan möjlig strategi var att ta parlamentarismen som utgångspunkt, och att agera inom ramarna för parlamentarismen och partiernas ofrånkomlighet i politiken. Inom det material som här skall analyseras representerade artiklarna i tidskriften *Det nya Sverige* den mera kritiska riktningen medan *Svensk Tidskrift* stod för en mer moderat konservatism med en mera konstruktiv debatt kring de parlamentariska problem som uppstått efter första världskriget.

Forskningsstrategiska utgångspunkter

Det som är av intresse är de retoriska operationer som gjordes i frågan om parlamentarismen som ett legitimt politiskt system. Härvidlag bör man fokusera intresset på språkbrukets och retorikens funktioner i en politisk kamp för att få fram hur man använt retoriska tekniker för att värdesätta olika saker och så även legitimera eller ringakta betydelsen hos desamma (se Paajaste och Nygård 2001, 248–254). Högerens användande av begreppet parlamentarism kan sägas ha utgjorts av två olika strategier, vilka samtidigt separerade den s k ultrahögern från den övriga högern och de konservativa. Anting-

en kunde man utgå från att urvattna termen parlamentarism och omforma den så att man senare kunde godta parlamentarismen som en del av det politiska livet. Eller så kunde man utgå från att man accepterat parlamentarismen *de facto*, men vägrat att använda termen för att beteckna företeelsen i fråga.

För att analysera dylika politiska strategier bör man koncentrera sig på de olika manövrer man kan göra med språk vid en viss tidpunkt (jfr Nygård och Paajaste 2001, 26 ff.). Det är vad Quentin Skinner kallar för den innovativa ideologens uppgift: att (upp)finna olika strategier och tekniker för att sedan manövrera inom ramarna för så kallade språkliga konventioner vilka består av uppfattningar om vad som i språkligt, retoriskt och handlingsmässigt avseende är tillåtet eller otillåtet (Skinner 1989, 107 ff.). Argumentationens utgångspunkter består av de områden av överensstämmelse som finns mellan argumentatör och publik, och som föregår själva argumentationen. Dessa kan kallas implicita förkontrakt i argumentationen. Områden av överenskommelse innehåller så kallade *loci*, varifrån olika ”gemensamt” accepterade argument kan hämtas. Enligt Chaïm Perelman utgörs dessa *loci* främst av *kvantitativa* och *kvalitativa* regler för slutledning. Vanliga kvantitativa slutledningsgrunder är till exempel demokrati, bondförnuft och allmän opinion, medan hänvisningar till det unika eller speciella, t.ex. *carpe diem*, bygger på kvalitativa slutledningsgrunder (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 85–95).

För att åstadkomma politisk förändring inom ramen för språkliga konventioner kan man vända sig till retoriken. Perelman presenterar en så kallad *filosofiska par* – figur som en dissociativ och tillämpbar teknik i dylika sammanhang. Han menar att de dissociativa argumenten ofta innebär att uttrycksform och verklighet ställs i motsatsförhållande. Resonemanget baserar sig på betydelseförskjutningar som uppstår när man placerar olika begrepp i parvisa konstellationer. En kritisk argumentation försöker t.ex. påvisa konflikter mellan olika uttrycksformer, eller att de är inkommensurabla. Dessa konflikter kan därefter förklaras eller förlikas genom att ställa dem mot en konsistent men osynlig verklighetsnivå. Man separerar således verkligheten från uttrycksformen. Perelman talar om diko-

tomin mellan term I och term II (”uttrycksform” resp ”verklighet”). Term II är resultatet av en dissociation och kan förstås enbart i förhållande till term I (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 415–419).

Begreppen börjar ofta i och med dissociationer leva sitt eget liv och integreras i språket så att man inte längre känner igen dem såsom produkter av argumentation.¹ De dissociativa argumentationsteknikernas kärna är den *betydelse transformation* som sker mellan olika filosofiska par. När man låter en dikotomi komma i kontakt med ett lämpligt filosofiskt par, kan följden bli en nygestaltning av t.ex. begreppets värdeladdning.² Ett exempel som Perelman ger, och som också den svenska kampen om parlamentarismens införande bjuder på, är paret *Lagens tolkning/Lagens bokstav*. När det kommer i kontakt med paret *Lagens bokstav/Lagens anda* kommer *tolkning* som hade en relativ och svag ställning i det första begrepps-paret att få en stark och absolut ställning med hjälp av det nya paret som ju relativiserar *lagens bokstav*, dvs. den absoluta termen i det första paret. Man kan tala om lagens bokstav i en uppskattande ton som låter oss förstå att det är bokstav som bör följas. Eller så kan man framställa lagens anda som högvärdigare än de döda bokstäverna, som ju inte säger någonting i sig (Perelman 1996, 142 ff.; se även Paajaste 1998, 204).

Ett centralt begrepp i retoriken är, enligt Kenneth Burke, identifikation. Två personer kan identifiera sig med varandra genom att ha en gemensam princip, genom identifikation, vilken emellertid inte förnekar det faktum att

1. Som exempel på sådana resultat har vi paren *verklighet – uttrycksform, mål – medel, teori – praktik, innehåll – form*.

2. Det finns även tekniker som kopplar samman enskilda begrepp eller uttryck och således möjliggör en värdering av det ena genom det andra, t.ex. med hjälp av metaforer och analogier. Dessa tekniker kallar Perelman för associativa. Oftast använder man sig av bägge tekniker samtidigt. För att kunna dissociera måste man associera något annat. Perelman skiljer mellan tre olika associativa argumentationstekniker vilka är *kvalitativa argument, hänvisningar till verklighetens strukturer* och *verklighetsskapande argument*. Se Perelman och Olbrechts-Tyteca, 1971, 185 ff, 261 ff, 350 ff.

de är skilda varelser. Retorik behandlar möjligheterna till sådana kategoriseringar, identifikationer, som partiska beskrivningar. Retorik är således ett fenomen för konfliktsituationer, och utgör då konsten att övertala (*the art of persuasion*) (Burke 1953, 21–23). Relationen mellan identifikation och övertalning skildrar Burke så att talaren vädjar till sin publik genom sin användning av stilistiska identifikationer; talarens uppgift är att få publiken att identifiera sina intressen med talarens intressen, vilket är möjligt om talaren lyckas skapa goda relationer till publiken. Därför kan man inte heller skilja åt övertalning, identifikation och kommunikation, utan de bildar tillsammans ett sammanvävt komplex (Burke 1953, 46).

Man kan identifiera sig med sin publik, men man kan också grunda sin argumentation och sina tankegångar på en vidare referensram. I Sverige ansågs det viktigt att statsrättsliga teorier och politiska idéer – åtminstone till synes – inte var av främmande ursprung. Betydelsen av att teorier kring statsskicket identifierades med ett visst *Sverige*, och av att betona dessa teories svenskhet, var det element som även Per Albin Hansson kom att använda sig av när han förde fram sina argument för det svenska folkhemmet. Den äldre P. A. Hansson skilde sig från den yngre speciellt på den punkten att han på 1920-talet gick över till ett språkbruk som framhävde det nationella i stället för klasskamp och internationalism som tidigare hade varit hörnstenar i den socialdemokratiska tankevärlden (jfr Hallberg och Jonsson 1996, 128).

I det följande kommer jag att analysera den svenska debatten om parlamentarismens ställning genom att illustrera de olika retoriska tekniker som användes i artiklar som gavs ut i både *Svensk Tidskrift* och *Det nya Sverige*. Mitt förfaringssätt bygger på att inom ramen för den ovan givna retoriska bakgrunden lyfta upp olika tekniker vartefter de dyker upp i artiklarna.

Högerns argumentering kring parlamentarismen

Att identifiera sig

Övertalningsprocessen förutsätter att talaren och publiken har ett gemensamt språk (Burke 1953, 55). Det gäller till exempel att man har

gemensamma *loci* att hämta sina argument från. Så vädjar man till benägenheten att anse talaren som trovärdig. Ett sätt att göra detta i det gamla konungarike Sverige var att återropa det Sverige som fabricerats i olika tolkningar om historien, och som hade en stor slagkraft i dåtidens svenska samhälle. Denna uppfattning om Sverige och svenskhet blev ett nationellt projekt – speciellt inom högerkretsarna – och den spreds bland folket med hjälp av alltifrån skolböcker till olika slags kungamyters hyllning om såväl Karl XII i början av 1900-talet (Karolinska förbundet 1909) som Gustav II Adolf på 1930-talet. Det var antingen drömmar om den förgångna stormaktstiden eller en uppbyggnad av en modern ekonomiskt stark stat med anknypningar till den konservativa föreställningsvärlden (jfr Magnusson 1994, 59; Tingsten 1969, 58).

Som ett exempel på utnyttjande av detta *locus* kan nämnas att Fredrik Lagerroth, med syfte att knyta parlamentarismens historia an till den svenska konstitutionella historien, konstaterade att Sverige står högre i rang vad angår kontinuiteten i författningsutvecklingen jämfört med Danmark och Norge. Både Danmarks och Norges monarkier hade skaffat sig fria statskicks men som dock var utan någon som helst anknypning till äldre inhemsk konstitutionalism. Sveriges folk däremot har, enligt Lagerroth, aldrig kunnat vara utan en sådan konstitutionell frihet. Lagerroth drar den slutsatsen att alla svenska statskicks som hade avlöst varandra varit endast nyanseringar av en genom tiderna fortlevande konstitutionell grundförfattning.

Den konstitutionella friheten har icke blott, vad kanske nu skulle kunna sägas om norrmän och danskar, gått folket i blodet. Den är vårt väsen. Ej ens vad man oegentligt kallar envåldsperioderna kunna rubba riktigheten av ett sådant omdöme (Lagerroth 1940, 520).

Sverige presenteras som fanbäraren för en naturlig och ofrånkomlig utvecklingslinje vars motiv heter konstitutionalism och maktfördelning. Det var en fosterländsk identifikationspunkt som hade sitt ursprung i det förlorade präktiga riket, som kom till sitt ekonomiska uttryck exempelvis i Gerard De Geers bok *Sve-*

riges andra stormaktstid (De Geer 1928).

Ett andra, mera underförstått sätt att uttrycka identifikation är åtskillnaden. Identifikation och åtskillnad hör samman i den mån att den sistnämnda utgör motpolen till identifikationen, och kan användas i mera konfliktladdade situationer eller när man vill urvattna motståndarens positioner till sin egen förmån. Mot slutet av 1930-talet stärktes fascismen och nationalsocialismen i Europa, och den hade fått fotfäste även i Sverige. För att visa den mer moderata högerens ställning gentemot dessa riktningar som inte heller var helt främmande inom den svenska debatten (t ex likheten med nazi-ideologin att framhäva sedvanerättens eller praxisens betydelse) konstaterades det följande i *Svensk Tidskrift*:

Det är nog otvivelaktigt att nationalsocialismens uppfattning av rättens grund och väsen för svenska rättslärdar måste verka ganska främmande och att de många gånger ställa sig tveksamma till denna samhällsfilosofis etiska värde. Men man bör i varje fall ej betvivla, att de nationalsocialistiska juristerna ledas av en uppriktig vilja att för det tyska folket skapa en rättsordning, som skall skänka lycka och trygghet åt såväl riket som individen. ”Finnes vilja, så finnes också en väg” (Gernandt 1936, 431).

Man tog avstånd både från den nya, nationalsocialistiska organismtanken, och de svenska riktningar som kunde anses vara motsvarigheter till nationalsocialismen. Således har exempelvis Rudolf Kjelléns tankar och uppfattningar karakteriserats som synnerligen konservativa och de kunde lätt sammankopplas med det extremt konservativa tyska tänkandet (jfr Johansson 1997, 376–380).

En annan taktik att motstå parlamentariska strömningar, vid sidan av att strängt förhålla sig till det förflutna Sverige, var den som bars fram av en av de mest framgångsrika teoretikerna inom parlamentarismens område, Georg Andréén. Hans taktik var att ta ett steg längre än att bara förebrå de rådande förhållandena eller att stanna kvar hos den äldre konservativa idékonstruktionen. Hans avsikt var att nå fram till något mer konstruktivt.

Det hade alltsedan Karl Staaffs dagar rätt en

tvist om hurvida den parlamentarism man i Sverige strävat efter hade sitt ursprung i den engelska parlamentarismen eller i någon annan utländsk form. Ett sätt att identifiera sig med *Sverige* var att påvisa den skillnad som fanns mellan olika praktiska parlamentariska tillämpningar. Andréén byggde sin taktik på att urskilja den svenska parlamentarismen från andra former av parlamentarism i övriga europeiska länder. Trots att den engelska parlamentarismen ofta ansågs vara den äkta parlamentarismen, skulle man enligt Andréén komma ihåg att den hade tillämpats under vissa historiska och andra kontextuella betingelser.

Vi se icke en allmäneuropeisk parlamentarism, utan en rad växlande parlamentarism. I de flesta fall bära de parlamentariska statsskicken också på ett större eller mindre arv från äldre epoker i landets historia och framförallt från konstitutionalismens skede (Andréén 1930, 152).

Det var olika former av parlamentarism som man kunde urskilja i stället för en teoretiskt och formalistiskt uppbyggd parlamentarism. Svensk parlamentarism byggde på en svensk grundsten som skyttade i historiens skuggor, konstitutionalismen och maktfördelningsläras svenska tillämpning.

Ett speciellt *locus* i betoningen av den nationella basen var begreppet stat.³ Inom högerkretsarna identifierade man sig med den svenska staten och dess kungliga historia. När Fredrik Lagerroth behandlade förhållandet mellan Montesquieu och den svenska maktfördelningens idé i 1809 års regeringsform identifierade han retoriskt kungen med det statliga i syfte att vädja till de konservativa, eftersom kungen för dem markerade objektiv ordning eller rätt i samhället (Lagerroth 1940, 527–529).

Lagerroth konstaterade också att kungen – och så även regeringens, i egenskap av kungens rådgivare – uppgift inte bestod i att verk-

3. Statens betydelse betonades dock likväl av vänstern, men i en annan diskussion som gällde den s k ekonomiska demokratin, alltså om statens roll som ekonomisk kontrollant. Se Lewin 1967, 30 ff.

ställa, utan att styra riket. Regeringen i Sverige utgjorde ingen verkställande makt, utan skulle bestämma över "statskeppets kurs" (ibid., 527). När den styrande makten i Sverige var bunden av grundlagen var ministeransvarigheten i Sverige enligt honom ämnad att gälla som objektiv ordning.

En väsentlig del av identifikation är att framställa såväl sig själv som sin sak på ett sätt som möjliggör en positiv inställning gentemot talaren. För att kunna identifiera sina tankar med vissa speciella värden som uppskattas av publiken måste man kunna välja ut precis sådana drag. Det hör till retorikens natur att man därför skall ta speciell hänsyn till den publik man vänder sig till (Burke 1953, 38). Ett typiskt sätt att uttrycka sig under framåtskridandets tidevarv var att använda sig av ett tekniskt eller mekanistiskt språksätt som syftade till att kunna vädja till gemene man. I den moderna staten framstår medborgarna som utomstående efter att man abstraherat staten från människorna:

Vad känner den enskilda människan inför staten? Principiellt ingenting annat än det hon känner inför vilken teknisk konstruktion som helt. [...] Hon vet, att vattenfallet nu kan utnyttjas för våra ändamål tack vare kunskapen om naturen och dess lagar – om denna naturkunskaps historiska villkor och födslovändor vet hon i regel däremot intet och vill heller ingenting veta. Men vidare känner hon, alltefter personlig läggning, ett nyfiket hopp eller en obestämd fruktan. Det lockar henne att kunna reglera hela detta invecklade maskineri, ifall hon tror sig om att ha tillräckligt förstånd och vilja för en sådan uppgift; i annat fall ryggas hon med fasa tillbaka för de sinnrika apparaterna och de oöverskådliga trådmassorna och överlåter bekymret om dem åt 'fackmän'. Men till alla dessa fackmän – från överingenjören till reparatören – står hon icke i mera personligt förhållande än till verket i det hela. De äro outhärliga mänskliga maskiner, som tyvärr måste kopplas in i sammanhanget för att allt skall gå smort. Och slutligen känner hon också, att det är ett gemensamt intresse för en stor grupp människor, att verket alltid fungerar oklanderligt (Åkesson 1923, 432–433).

Detta är en kraftig ordbild, som innehåller beståndsdelar av både metafor, liknelse och metonymi. Meningen är att läsaren skall förstå bättre vad staten är för någonting, vad den står för och hur människan förhåller sig till detta maskineri – för det mesta som passiv åskådare (inte direkt som undersåte, men också den aspekten finns inbyggd här). Samtidigt borde hon dock förstå att staten finns till för henne och speciellt att inte uppfatta relationen tvärtom.

Beträffande identifikation i den svenska debatten om parlamentarismen i de två högertidsskrifter som här betraktas kan man skilja mellan två riktlinjer. Å ena sidan har man argumentationssätt som uttryckligen vädjar till "den stora publiken" och som framkommer främst i *Det nya Sverige*. Här använder man sig inte av svårbegripliga teoretiska resonemang, utan nöjer sig med ett språkbruk som är lättförståeligt bland vitt skilda samhällsgrupper. Man identifierar sig på ett synligt och tämligen enkelt sätt med kung, stat och det Sverige som har en lysande (men tyvärr borttynade) stormaktstid bakom sig.

I *Svensk Tidskrift* å andra sidan för man fram argument på ett mera invecklat och teoretiskt sätt, vilket tyder på att publiken här utgörs av de bildade och belästa samhällsgrupperna, personer i framstående positioner. Identifieringar görs på två nivåer. För det första knyter artiklarna an till samma inom högern respektfulla begrepp, som också används i *Det nya Sverige*, men detta görs här på ett mera nyanserat och vetenskapligt språksätt. För det andra identifierar man sig med utländska teoretiker eller statsvetenskapliga och statsrättsliga traditioner. Det var inte sällan statsvetare riktade sig till, eller annars var bekanta med *Allgemeine Staatslehre* och den tyska statsrättens grunder, trots att dessa inte i vid utsträckning diskuterades i debatten om parlamentarism (se t ex Lagerroth 1925). Även Andrén hade i sin doktorsavhandling forskat i den tyska statsvetenskapen, men istället för att anknyta sig till dessa traditioner strävade han efter att lägga fram en svensk tolkning av den svenska parlamentariska historien.

Dessutom finns två olika taktiker att debatera parlamentarism. I *Det nya Sverige* gör man klara attacker mot parlamentarismen, utan att presentera något nytt i stället. Man nöjer sig med att kritisera det rådande systemets brist-

fälligheter. I *Svensk Tidskrift* däremot påträffar man både konstruktiv kritik och argumentation som har sin utgångspunkt i att parlamentarism är en styrelseform som är accepterad men som klart och tydligt behöver diskussion om modifikationer för att kunna fungera ordentligt.

Dissociationer som ombildar verklighetsbilden

Chaïm Perelman delar de retoriska teknikerna i två huvudgrupper, de associativa och de dissociativa teknikerna. Den förra gruppen avser operationer som syftar till att sammanfoga olika element i argumentationen. Med hjälp av den senare kan omvärdera argumentativa element. De dissociativa teknikerna gäller olika retoriska figurer som möjliggör uppochnervändningar av betydelseförhållanden, vilka i bästa fall kan skapa en nygestaltning av verkligheten (Perelman och Olbrechts-Tyteca 1971, 411–412).

Pseudonymen Junius beskriver på ett ironiskt sätt i *Svensk Tidskrift* hur själva kampen om parlamentarismen, och speciellt dess resultat, har lett till följder som varken faller in i idealet om parlamentarism eller idealet om ett konstitutionellt system. I och med kampen mellan konstitutionalism och parlamentarism har olika inofficiella arbetsformer utvecklats för att lätta lasten, men som bildat sina egna traditioner. Den givna utgångspunkten för Junius är det empiriska konstaterandet att de former för regeringsmaktens utövning som grundlagarna i olika länder anger, har kommit att betyda jämförelsevis litet för statslivets faktiska utformning (Junius 1922, 249). Således framställer han ett motsatsförhållande mellan *de facto* och *de jure*, till förmån för det förra. Att återropa *de facto*, dvs. grundlagens anda och den politiska praxisen, var en grundläggande del av vänsterargumentationen under 1900-talets två första decennier. Junius gör det emellertid på ett annat sätt än vänsterreformisterna på sin tid, eftersom parlamentarismen inte längre ifrågasätts. *De facto* –argumenteringen har gestaltat sig så att parlamentarism i och för sig har medfört en slags avpolitisering i stället för en partipolitisering av statskicket.

Den svenska utvecklingen har enligt Junius

kommit att framstå så att största delen av regeringsärenden kommit att ligga hos en institution som grundlagarna inte känner till. Det är statsrådsberedningen som ”i verkliga livet till alldeles övervägande del motsvarar uttrycken ’Kungl. Maj:t’ eller ’regeringen’” (ibid., 250). Detta betyder inte enligt Junius att grundlagens bokstav skulle ha blivit åsidosatt, utan det tyder på att det finns en icke-överensstämmelse mellan konstitutionell form och innehåll. Regeringsmakten i Sverige har i Junius framställning utformat sig på så sätt att det finns k konsultativa statsråd eller ”konsulter” som i praktiken deltar i regeringsarbetet. De är *par préférence* representanter för författningsskapskapen och den högsta utlöparen av det svenska juristväldet. Juristernas insats består i att man har fört in formstränghet (regeringens ansvar för överträdelser av lag gentemot konstitutionsutskottet och riksdagen) som avslöjar den svenska formalismen och vördnaden för lagens bokstav. Men av detta följer:

Så paradoxalt det kan låta, blir emellertid på detta sätt den formlösa och utanför lagen stående statsrådsberedningen genom sin kärna konsulterna den plats, där den formella synpunkten på regeringsverksamheten framför allt kan komma att fira triumfer (ibid., 251).

Den parlamentariska formlösheten har förmått en sträng formalism. Junius ironiserar med det verkliga inflytandet i ett parlamentariskt system, som i praktiken behärskas av byråkrater, jurister och konsulter. Det är inte politikererna utan byråkraterna och konsulterna som avgör de administrativa och politiska texternas och beslutens innehåll. Det kontingenta syns i resultatet av reformerna: att regeringsmakten inte längre finns hos konungen i statsrådet, men inte heller hos den styrande regeringen som det parlamentariska idealet avsåg. Således har Junius med hjälp av en av de s k grundtroperna (*master tropes*), nämligen ironin, fört samman de faktiska beståndsdelarna av det svenska politiska och parlamentariska systemet för att återge en helt ny bild av verkligheten. Verkligheten har skilts åt från det *de facto* som en gång varit vänsterns ideal, och staten har glidit i händerna på byråkrater.

Inom högern var det vanligt att argumentera utifrån tanken att staten utgjorde det viktigaste elementet i politiken, och att den praktiska politiken skulle härledas ur de principer som utkristalliserades i och med tanken om staten som överordnad alla andra frågor. Man kan skilja mellan två olika huvudalternativ vad beträffar valet av förfaringsätt. Man ställde staten antingen utanför eller innanför ramen för det parlamentariska styrelsesättet. Det förstnämnda sättet var det mest typiska för högerretoriken. Man använde sig av olika metaforer och språkfigurer för att stöda sina egna argument och för att underminera motståndarnas argument. I reformisternas argumentation underordnades staten folkviljan, medan högern försökte dissociera den folkliga viljan från statens intresse- och livsfrågor. Demokratin ansågs förutsätta en folkvilja, men detta var enligt högeruppfattningen endast fiktion:

Man begår enligt min uppfattning synd mot folkets helige ande, om styrelseformen organiseras på den villfarelsen, att folkinstinkten, folkmedvetandet kan och bör tämligen direkt överföras i en bestämmande folkvilja [...]. Det finns icke och kommer aldrig att finnas en folkvilja i den meningen man vanligen tar ordet i politiken (Forssner 1928, 396).

De politiska åsikterna som antas finnas bland väljarkåren anses här inte ha uppstått spontant utan de har skapats och utformats inom mindre kretsar. Dessa åsikter inplantas i den förmodade väljarkåren med hjälp av massuggestion och agitationsteknik. Lika fabricerad anses själva valakten i vilken folket anses uttrycka sin folkvilja vara. I teorin anses det möjligt att tala om det suveräna folket, men i praktiken blir det oundvikligt att ett fåtal handhar makten för att regera: ”En riksdag kan omöjligt representera ett folk, i ordets egentliga mening, lika litet som en regering kan representera riksdagen eller en parlamentarisk kompromiss folkviljan” (Norrmén 1923, 99), eftersom folkmassans ärenden alltid avgörs centralt i det demokratiska systemet.

Ingen regim kan sköta sig som befunde den sig själv på jorden och de människor den be-

härskar på månen. Redan för att skydda sin maktställning måste den taga tusen hänsyn, måste vakta och dämpa missnöjet, måste skaffa sig anhängare och medlöpare, måste framför allt taga ställning till tusen praktiska angelägenheter, som icke utan ögonblickligt mothugg kunna avgöras på med än ett sätt, nämligen så som föreliggande fakta betinga. Endast sinnessjukdomen eller kriminaliteten vid styret ha för korta perioder kunnat underlåta att taga *någon* hänsyn till det regerade folket, men sådana regimer ha som erfarenheten visar även utan folkomröstning- ar mycket hastigt nått en ond och bråd död (ibid., 101–102).

Det demokratiska och parlamentariska systemets folkvilja framställdes i den här bilden som en teknisk samling av olika partiska egenintressen. Vad detta betyder är att demokrati och parlamentarism sågs som något som de regerande inte förmådde behärska på ett sätt som bäst skulle lämpa sig för *statliga* förhållanden – den kontrollaspekt som hört samman med kompetenskraven på de regerande hade under de demokratiska förhållandena förlorat sin avgörande ställning. Mekaniken (valen) för att få fram den s.k. folkviljan representerades som ett aggregatsystem för rena partiskheten.⁴

Har folket fått fakta, har det fått ett allsidigt sakligt material för bedömning av de föreliggande frågorna och sitt eget intresse i dem framlagt för sig? [...] Man behöver i själva verket icke ha hört mycket av nutida demokratisk valmakarjargon för att finna vilken djup och väl grundad ringaktning de politiska yrkesmännen själva, specialisterna på den folkliga opinionsbildningsteknikens område, hysa för den sakliga argumenteringen som vapen i kampen om valmännens själar (Norrmén 1923, 102).

Politik likställs här med den fördärvliga retoriken, som borde bytas ut mot den logiska

4. Ett sätt att besvara problemet med partiskheten var att lyfta upp tanken om en korporativ intresserepresentation men detta användes i så pass liten utsträckning att det inte betraktades som någon egentlig lösning på frågan, jfr dock Hjalmarsson 1925 och Haralds 1925.

slutledningen, med all sin förutsägbarhet som "statsintresset" skulle skänka den verkliga politiken. Demokrati, politik och politiker likställdes m a o med antikens illaberyktade sofist, vilket fick sitt pragmatiska uttryck i uppfattningen att vänsterpolitikerna var bundna av att fackorganisationen styrde politiken (Forssner 1928, 393). Tvärtom borde den sakliga politiken ha baserat sig på faktiska, analytiska och entydiga grunder. För den konservativa politiken var *Sanningen* det som överskuggade allt och som borde ha styrt det politiska beslutsfattandet. Ur konservativ synvinkel innebar "sofistisk politik" okontrollerbarhet i det statliga livet emedan ställningstaganden baserades på osäkra och politiska grunder.

Att statens betydelse i politiken redan hade förändrats fick sitt uttryck i det konstaterandet att "staten uppfattas som en organisation utan egna inre ändamål", där partilivet har blivit "de ekonomiska intressenas strid om behärskandet av statsmekanismen och dess utnyttjande för privata syften". Den i och för sig goda statsmakten ansågs ha genomgått sitt förfall i och med de politiska förändringarna. De privata och egoistiska intressenas förverkligande, alltefter förmågan att använda sin makt, hade enligt denna synpunkt förorsakat en upplösning av känslan av rättmätigheten i de krav staten ställde på individen. Enligt denna synpunkt försvann statsmaktens karaktär av rättsordning i och med detta förfall (Åkesson 1923, 434–436, citat från 434–435).

Den moderniserade definitionen av staten baserade sig inte längre på, tillspetsat sagt, uppfattningen att kungen är staten. Den byggde åtminstone retoriskt på en modern definition inom statsvetenskaperna och som hade sina rötter hos Max Weber: "*statsmakten är en förvaltnings-, lagstiftnings- och rättskipningsmekanism, som lyckats få monopol på det legala våldet inom ett begränsat geografiskt område*". Enligt artikelförfattaren stod denna definition som den viktigaste förutsättningen för det moderna politiska livet (Åkesson 1923, 432).⁵ Denna definition var utgångspunkten för att kunna abstrahera staten till en självständig konstruktion som var oberoende av människorna. Denna kunde på ett visst sätt uppfattas likna stormaktstidens rike som hade sitt eget statsintresse att följa. Här identifierades den moder-

na staten med den moderna politiken, där "politik" betydde striden om vem som kunde utnyttja statsapparaten till förmån för sina privata intressen (ibid., 434). Således byggde man upp en ny relation mellan stat och politik, som var olik den som förespråkarna för parlamentarismen hade framför sig. Även formuleringen att politik var strid var en modifikation av Webers uppfattning om politik som strävan efter makt.⁶ För Weber betydde strävan efter makt en aktivitetsform som syftade till att skapa något nytt (kreativitet) och betonade således verksamhetsaspekten i politiken i stället för perspektivet att man enbart skulle lyda de befallningar som kom uppifrån. Dessutom försvarade Weber strikt det parlamentariska tänkesättet, alltså stod hans uppfattningar i motsats till dem som framkom i denna relationsförskjutning mellan stat och politik i den svenska debatten (se t ex Weber 1994).

Högerns uppgift bestod i att med hjälp av sin framställning om politiken som något partiskt komma fram till påståendet att man borde rädda staten såsom en av den svenska traditionens hörnstenar. Antingen förnekade man att någon objektiv rätt som statens ryggrad fanns, eller så stod man inför en förnyelse av staten som rättsordning med sin egen *raison* (Åkesson 1928, 438). I och med det demokratiska tidevarvet hade relationen mellan statsauktoritet och folk-makt gått snett:

Stat och folk – dessa i två årtusenden av mänskligt tänkande ständigt och åter ständigt sammanställda begrepp, rättsbegrepp, politiska, filosofiska, ha alltfört en intim samklang. Bland tidens politiska gudar få stats- och folkbegreppen göra tjänst som ett Janushuvud på samma väsende. Det ena an-

5. På ett förment sätt knyter Åkesson sitt synsätt till den formulering Weber erbjöd om staten: "staten är den enda mänskliga sammanslutning som inom ett visst område – där området är ett av kännetecknen – (med framgång) kräver *monopol på legitim användning av fysiskt våld*. [...] Staten gäller alltså som enda källa till 'rätten' att använda våld", Weber 1977, 41.

6. Weber 1977, 41: "Den som bedriver politik strävar efter makt; antingen makt som medel för att uppnå andra mål (ideella eller egoistiska), eller makt 'för maktens egen skull'. För att njuta den prestigekänsla makten ger".

siktet bär vittne om krig, det andra om fred. Vi stirra på folket, ansiktet bär fredens hulda prägel, idoghet, arbetsro; vi stirra på staten, nu är krig å bane, förtryck, blodsutgjutelse. Men det är inte utan, att ett ironiskt löje leker i mungiporna. Krig och fred, stat och folk kunde så gärna byta plats. Statens arbete tör också bjuda idoghet, arbetsro; folkets krig, förtryck och blodsutgjutelse. Bäst blir det nog att ej överdriva väsensenheten. Att betrakta så väl stat som folk såsom subjekt i ett ömsesidigt förhållande är ett logiskt nonsens. En rättsordning kan ej vara betjänt av Janushuvuden (Klinthe 1927, 299).

Trots likheterna ville man betona att stat och folk, statsmakt och folkmakt var olika saker. Vidare ansågs statspolitiken ha drabbats av en felaktig inflation under tiden efter den stora revolutionen, då man hade störtat en gammal och nedärvd europeisk statsordning för att lyfta upp en fiktion. I det här citatet används jämförelse med hjälp av tropen *paradiastole* (Skinner 1999, 67 ff.)⁷ för att lyfta fram den kungliga statsmakten som något som tillhör det politiska livets natur och på detta faktum borde återges sin naturliga ställning.

Den andra taktiken med argumentationen kring begreppet stat förekom främst i *Svensk Tidskrift* och speciellt i försöken att förnya uppfattningen om förhållandet mellan staten och parlamentarismen. Taktiken var alltså att utgå från att godkänna ramen för det parlamentariska systemet. Härvidlag diskuterades möjligheterna för en stark regering med tillhörande auktoritet. Utifrån denna utgångspunkt sökte man dock samtidigt urvattna parlamentarismens begrepp och förstärka statens roll inom parlamentarismen. Detta skulle man göra genom att understryka regeringsauktoritet, dvs. genom att vädja till den gemensamma, men underförstådda, strävan att vi ju alla vill ha en stark regering.

7. Skinner presenterar *paradiastole*-tropen som en teknik för att förändra betydelsen hos en term eller dess applikationskriterier. Idén med den är att alla dygder har sina grannlastar, att det är möjligt att beskriva en dygd så att den blir till last. *Paradiastole* bygger på att i argumentationen försöka stärka det svagare lokuset. Skinner 1999, 67 ff.

ing. Enligt en skribent var det fel att skylla på det politiska systemet att parlamentarismen inte fungerat friktionsfritt. Han framhöll att man varit tvungen att bygga upp ”koalitioner, vilkas olika grupper bevaka varandra med utpräglad misstro, eller också representera de endast någon mindre mellangrupp och ha att lotsa sig fram mellan stora, fientliga partiers Scylla och Charybdis” (Forssner 1928, 386).

Om ett regeringssystem var funktionsdugligt eller inte berodde, enligt samma skribent, på om systemet fungerade inom folket sådant det verkligen var. I sin iver att påstå att parlamentarism var en naturlig del av demokratin hade reformisterna velat kodifiera parlamentarismen i lagen. Grundlagskodifieringar ansågs inte hjälpa i frågan om utslaget ifall de politiska förutsättningarna inte var i överensstämmelse med systemet. Den engelska parlamentarismen t ex ansågs ha varit utpräglad aristokratiskt till sitt väsen för att förbehålla allt verkligt initiativ åt ledningen och att hålla en sträng disciplin över de ledda. Därför hade den organisatoriskt varit inställd på att verka uppifrån och neråt. För att bilda en övergång till sin egen position konstaterade han att han inte trodde ”att en engelsk regering under parlamentarismens tidevarv någonsin av sina anhängare låtit påtvinga sig ett förslag, som den icke ansett överensstämma med landets intresse” (ibid., 388). Således stod det klart för honom att:

parlamentarismens ena och historiskt första uppgift: att stäcka regentens personliga maktutövning och tillskapa ett verkligt konstitutionellt statsskick – vare sig nu regenten kallats konung eller president. Men detta får väl betraktas som en historiskt avslutad gärning. [...] Den verkliga eller om man så vill säga den primitiva demokratin har kommit i vägen (ibid., 390).

Skribenten använde sig dessutom av gammalt statsintressespråk när han hävdade att ”Vi få nog försöka arbeta på nationell grund utifrån egna, ingalunda torftiga förutsättningar” för att skapa en stark regering vars uppgift det var att ”tvinga sina anhängare att låta regeringen iakttaga samhällsnyttans synpunkter sådana de te sig under omedelbart ansvar för rikets styrelse”, eftersom ”därpå hänger landets och till sist även partiets välfärd”. Med hjälp av denna

språkdräkt lät han det speciellt socialdemokratiska begreppsparat stat och demokrati – där stat var av mindre värde – komma i kontakt med paret parlamentarism och stat. Statens position i argumentationen stärktes på detta sätt, medan man försvagade begreppet demokrati. Därför kunde parlamentarismen prisas som en väsentlig del av den statliga politiken – på ett sätt som parlamentarismens förkämpar inte hade stått för. Motsatsen till detta parlamentariska statsintresse påstods vara de äldre demokratiska och parlamentariska dragen som agitation, orimliga löften, principer som banaliseras och mekaniseras och att psykologiskt påverka massorna (Forssner 1928, 391–392).

Sammanfattningsvis använde sig högern av retoriska dissociationer i syfte att skapa nya och förbättrade förutsättningar för sina egna synpunkter angående utformningen av det politiska systemet. Man försökte omgestalta verklighetsbilden. Genom ett ironiskt perspektiv kunde man betrakta parlamentarismen som något ofarligt, något som inte hade lett till den blockpolitik liberalerna före första världskriget varit ute efter. Inte heller ansåg man sig kunna återvända till den gamla konstitutionalismen. Därför var det viktigt att skapa en ny plattform för motiveringar för en parlamentarism som skulle basera sig på sådana element som inom högern ansågs vara positiva. Ett sätt att göra det var att beskriva demokratin som fiktion, och sedan foga begreppet parlamentarism samman med den konservativa statens idé. När parlamentarism underordnades staten, kunde man komma fram till en uppfattning om parlamentarismen som var mer acceptabel också inom högern.

Teoretiska dissociationer – eller till frågan om huruvida man haft parlamentarism eller inte

Både i tidskriftsproduktionen och inom forskningen försökte man ofta placera den svenska parlamentariska verkligheten in i olika utvecklingshistoriska och typologiska scheman och då oftast utifrån praktisk-politiska utgångspunkter. Rudolf Kjellén sökte ge en teoretiskt grundad översikt av de parlamentariska tendenserna i Sverige. Enligt honom hade de tävlande inte utgjorts av vänster och höger inom en gemen-

sam parlamentarisk ram efter 1905, utan det hade varit statsskicken själva som kolliderat – parlamentarismen och konstitutionalismen eller partipolitiken och rikspolitiken (se Gerdner 1954, 434 ff.).

Kjelléns utgångspunkt var att likställa parlamentarismen med den s.k. demokratismen som var koncentrerad i riksdagsväldet (Kjellén 1921, 109). Kjellén ansåg att parlamentarismens förekomst i Sverige följt en viss formel i sin tillkomst och att denna process – ”åtminstone skenbart” – återvänt till sin utgångspunkt (ibid.). En annan utgångspunkt var att ansatser till svensk parlamentarism började träda fram redan vid 1905 års regeringsskifte, då Christian Lundebergs regering tillträdde för att avslösa det s.k. unionsproblemet mellan Sverige och Norge. I parlamentarisk mening betraktade han med andra ord år 1905 som en vändpunkt i svensk politisk historia.

För att bevisa sina tesers riktighet formulerade Kjellén en begreppslig analysapparat. Parlamentarism definierades enligt honom utifrån tre väsentliga punkter som avsåg att skilja parlamentarismen från andra statsskick. Det första av dessa kännetecken var regeringens avgång, ”det *totala ministerskiftet på parlamentets behag* eller parlamentsvalens utslag” (Kjellén 1921, 96). Kjellén lyfte upp ansvarsfrågan och ansåg att parlamentets uppgift inte endast bestod i att fälla regeringar genom effektiva misstroendevota, utan den måste också kompletteras med utpekandet av den störtade regeringens efterträdare. Kjellén ställde så den skrivna författningen mot praktiska behov av att kunna skapa handlingskraftiga regeringar. Det andra karaktärsdraget gällde regeringens uppkomst, ”*parlaments- resp. folkanvisning på ministärbildaren*” (ibid., 97). Betraktad som en följd av avgången måste uppkomsten av en ny regering ske i enlighet med avgångsanledningen. För att fylla detta kriterium räckte det, enligt Kjellén, att kungen var bunden av situationen inom parlamentet. Då behövdes en fast partikonstellation och organiserad opposition som för sin del utpekade den nya statsministern. Detta perspektiv betyder att den parlamentariska regeringen framstår i skarp motsättning till den konstitutionella statschefens frihet att välja sina rådgivare även om parlamentet skulle ha en annan åsikt i saken. Det tredje känneteck-

net utgjordes av regeringens politisering, att alla ministerposter besattes programenligt. Ur Kjelléns synvinkel betyder detta ett motsatsförhållande mellan den byråkratiska och den politiska principen:

När parlamentarismen nu principiellt vill förbehålla även dessa platser [statsministerns medarbetare, departementscheferna] för fackligt oskolade parlamentariker, då drager den endast konsekvenserna av sitt politiska förvaltningssystem. För den byråkratiska betraktelsen framstår detta helt enkelt som ett 'sakokunnighetens', ett 'incompetenskultens' (*Faguet*) system, ty där vet man icke av någon annan ämbetskompetens än den tekniska; här talar den skolade fackmannens ringaktning för diletantan, autodidakten, amatören (Kjellén 1921, 99).

Denna teoretiska och begreppsanalytiska referensram möjliggör att åhöraren kan anta att Kjellén retoriskt har accepterat parlamentarismen som ett faktum. Hans ansats var dock att urvattna den rådande vänstertolkningen med hjälp av dessa till synes stränga parlamentariska kriterier.⁸ Han utnyttjade vetenskapliga uttrycksformer och kriterier för sina egna politiska syften mycket synligare än de andra debattörerna gjorde. För Kjellén var parlamentarism inte ett sådant statsskick som vänstern förespråkade utan hans föreställning om parlamentarism motsvarades i första hand av de konservativas behov av att ge större vikt åt staten och kungen som kriterierna för det politiska. Som sin plattform använde Kjellén sig av (sin tolkning av) parlamentarism som ett rådande tillstånd för att sätta den konservativa politiken högre än den reformistiska. Parlamentarism betydde för Kjellén regeringspraxis i stället för regeringssätt. Konstitutionalism för sin del byggde på en skriven konstitution där de olika statsorganen hade klart utpekade rättigheter. Det var *de jure* som prioriterades i stället för *de facto* som bara var en dunkel och oklar praxis. Konstitutionalism var regeringsrätt i stället för regeringspraxis. Rätt hade traditionellt haft högre värde än praxis i det svenska (konservativa) sammanhanget.

Nils Herlitz utvecklade tanken om parlamentarism på så sätt att regeringen i statsrättslig

mening skulle vara ansvarig att lämna sin post då den upphörde att finna det stöd hos riksdagens majoritet som den behövde för att driva sin politik. Detta framställde han som den idealbild alla strävat efter som lösningen på minoritetsparlamentarismens problem i Sverige. Konstaterandet av hur parlamentarismen borde fungera låter läsaren förstå att Herlitz utgår utifrån ramarna för ett parlamentariskt system. Man kan avläsa att hans syfte består i att kunna motivera parlamentarismen för högern i Sverige eftersom regeringens främsta syfte formuleras i rikets öden:

Men alla äro ense om att det ej är riktigt eller lyckligt, att den regering, vars program i stora och betydelsefulla frågor ej blir följt, fortsätter att fungera. Dess program för den politiska kursen bör förverkligas. Då kan regeringen också på ett särskilt sätt tillsammans med den majoritet, som uppbär den, bära det moraliska ansvaret för rikets öden (Herlitz 1929, 177).

8. Utifrån dessa kännetecken kan Kjellén fastslå att det var regeringen Lundeberg (1905), inte Staaff I (1905–1906) som var den första som öppnade portarna för parlamentarismen i Sverige. Med hjälp av det första kännetecknet kan Kjellén konstatera att det inte skedde något totalt ministärskifte efter regeringen Lundbergs avgång, utan en del av regeringsmedlemmar övergick i Staaffs regering. Ett fullständigt regeringskifte hade däremot ägt rum efter regeringen Ramstedts avgång i augusti 1905, då Lundeberg efterträdde honom som statsminister. År 1905 kom parlamentet, i stället för kungen, att spela den avgörande rollen för regeringen Lundebergs tillsättande efter att regeringen Ramstedts avgång var baserad på båda kamrarnas vilja. Således skedde regeringsbildningen på grund av parlamentsanvisningen. Också Kjelléns politiseringskriterium uppfylls för första gången vid regeringen Lundebergs tillträde, medan Staaffs regering därefter tyder på ett återfall med en majoritet av ledamöter av byråkratisk typ. Lundebergs regering var, enligt Kjellén, den första parlamentariska regeringen, men ingalunda någon 'partiregim'. Det var först Karl Staaffs första regering 1906 som fick ett slag åt vänster. Därefter har man seglat än till höger än till vänster allt efter de politiska omständigheterna, men efter regeringen Brantings avgång i oktober 1920 föll "skeppet [...] tillbaka in i mittfåran, från vilken ungefär det utgick 1905 och som det under tiderna nästan obrottligt följt". Kjellén 1921, 102–114.

Herlitz' förfaringssätt byggde på att nyansera det problem som man stod inför. Därvidlag utlyste han en viss typ av principiell politisk kompetens för att kunna åtskilja viktiga frågor från mindre viktiga när man avgjorde politiska spörsmål. Regeringarnas uppgift borde ha varit att "skjuta undan de politiska stridsfrågorna och avstå från att på deras område taga initiativ" (ibid., 179). För att realisera detta ideal behövdes enligt Herlitz en förändring av grundinställningen om principer kring begreppet regering. Därför lade han vikt vid regeringsformen, som krävde en viss kollegialitet. Ministerna skulle inte stänga sig in i sina departement, utan också de borde bilda sig en mening även kring sådana ärenden som inte direkt hörde till deras egna ansvarsområden. Regeringsformen talade intet om ett solidariskt ansvar eller att statsrådet borde vara homogent. Som förklaring till den i praktiken förekommande *solidaritetsprincipen* ansåg Herlitz att den hade utvecklats i samband med statsrådets emancipation från kungamakten. Om det tidigare hade funnits olika meningar inom regeringen, kunde kungen fungera som en 'domare' emellan, men om regeringen kom fram med en enhällig uppfattning eller mening, kunde kungen inte välja någon annan linje (Herlitz 1929, 184–185).

Sedermera hade statsrådet homogeniserats, i och med att regeringsprogrammet började anses som uttryck för regeringens sammanhållning. Homogeniteten och enhetligheten i regeringsarbetet var dock enligt Herlitz en nödvändighet och fick inte rubbas om man strävade efter starka regeringar. Det var emellertid ofrånkomligt att man inte kunde undvika meningsskiljaktigheter och konfrontationer. I mer komplexa och invecklade frågor, där man måste ta hänsyn till flera element i en större helhet, kunde det gå illa om regeringen höll sig fast vid homogenitetsprincipen trots sin maktlöshet. Då måste ärenden förläggas till olika instanser inom riksdagen, vilket kunde direkt motverka enheten och sammanhanget i statsstyrelsen. Detta gällde speciellt minoritetsregeringar, vars "*homogenitet i mycket ringa grad är ägnad att främja den enhetlighet, det sammanhang i statens styrelse, som vi behöva*" (ibid., 187).

Enligt Herlitz vore det bättre om man släppte ifrån kravet att en regering måste ha ett enhet-

ligt parlamentariskt underlag – vilket man ofta utlyst i diskussioner om regeringsproblemet. Om man dessutom skulle hålla fast vid en annan grundprincip, den parlamentariska ansvarigheten, kunde man enligt Herlitz finna möjligheter för en heterogent parlamentarisk regeringsbildning. Då skulle besättandet av varje ministerpost ha blivit en fråga för sig och uppställningen av regeringen skulle sålunda ha präglats olika grupperingar inom riksdagen.

Partipolitiskt sett skulle den heterogent parlamentariska regeringen avvika mycket från den regeringstyp vi nu vant oss vid. Somliga av statsråden skulle ha sin förankring i en majoritetskombination, andra i en annan, åter andra i en tredje (Herlitz 1929, 191).

Partiernas representation i regeringen skulle bero på partiernas inbördes förhållande samt på deras tillgång på ministerkandidater med förmåga att både vinna förtroende utanför partiet och förhandla med andra än de närmaste meningsfränderna. "Med viss rätt skulle man kunna kalla en dylik regering för en permanent 'nationell samlingsregering'" (ibid., 192).

I och för sig vände Herlitz om den ursprungliga högertanken om relationen mellan principer och politik genom att ta parlamentarismens spelregler till sin utgångspunkt. Herlitz lät den parlamentariska men heterogena – i stället för homogena och solidariska – regeringens idé komma i kontakt med tanken om det ärevördiga statsintresset och en över partierna höjd samlingsregering. Denna operation förändrade förhållandet mellan politik och principer. Statsintresset som princip kom att spela en mer underordnad roll i den nya konstellationen som Herlitz framställde. På detta sätt kom intressenas och principernas roll att bli härledda ur själva parlamentariska systemet, och därmed blev politiken överordnad principerna. Herlitz sökte motivera parlamentarisk politik utifrån tanken om ett principiellt regeringsprogram som skulle verka som ledstjärnan i politiken. Principerna fick emellertid, som en följd av den dissociation Herlitz gjorde, en mer egoistiskt laddad betydelse, vilken stred mot den konservativa föreställningsvärlden.

Om man med fog kan påstå att Per Albin Hanson i sin folkhemsretorik använde sig av

gängse konservativa element för att vädja till högerkretsar (jfr Hallberg och Jonsson 1996), så kan man lika befogad hävda att Georg Andrén i sin parlamentarismretorik gjorde det motsatta. Han utnyttjade med stor skicklighet vänsterargument i sin retorik. Andrén var så tidigt som i början av 1920-talet inne på den parlamentariska retoriken, vilket vittnar om att en del av högertänkandets representanter rätt så hastigt införlivade parlamentarismen i sina egna tankegångar. Enligt Andrén hade nya fiender till parlamentarismen dykt upp nästan samtidigt som dess gamla motståndare hade avmattats. Den demokratiska parlamentarismen fick numer stöd även från högern, medan "[k]onservatismens opposition avlöstes av bolsjevismens" (Andrén 1924, 240).

Andrén behandlade frågan hur marxismen förhöll sig till parlamentarism före och efter revolutionen i sin artikel "Marxism och parlamentarism" från år 1924. Revolutionens mål hade enligt Andrén tolkats ha varit störtandet och krossandet av den gamla statsorganisationen. Marx' uppfattning om situationen före revolutionen hade enligt Andrén varit att det knappast skulle "vara god marxism att *före* revolutionen arbeta på parlamentets undergrävande" (ibid., 243). Med hjälp av denna tanke strävade Andrén efter att utvidga den argumentativa grunden för parlamentarism. Man kunde trots direktiven att förkasta parlamentarismen som statsform uppmuntra till parlamentarismens utnyttjande för att befrämja utvecklingen på revolutionens väg. Andrén's syfte var att utvidga toleransen mot parlamentarism i de konservativa kretsarna. Han menade att genom denna 'öppna' tolkning kunde marxisterna medverka till en positiv parlamentarisk utveckling utan att strida mot sina egna politiska trossatser. Detta hade inte heller förståtts av alla socialister. Han slog två flugor i en smäll – utvidgning både till höger och vänster.⁹

När Andrén gick över till den parlamentariska utvecklingen i Sverige ansåg han att man inte kunde hävda att parlamentarism skulle ha varit något helt abstrakt och nytt, något helt fritt från politik. Parlamentarism framstod inte som en ren idékonstruktion som i efterhand skulle tillämpas i praktiken. I stället för en motsättning mellan idé och verklighet ansåg han att den svenska historien hade betingat både tan-

keverksamheten och parlamentarismens formation i den praktiska politiken mot en viss typ av verksamhetsform inom statslivet. Det var ett arv från äldre tider. Andrén's uppfattning var att det hade inträffat en författningsutveckling från konstitutionalism mot parlamentarism i det svenska politiska livet. För att bevisa detta nyttjade han en metafor som hänvisade till den konservativa organismtanken. Den fick sitt uttryck i en form som betonade likheten mellan politiken och växtriket: "Men liksom växterna leva kvar från en tids flora till en annan epok, så finns det också i vårt statsskick ett icke alldeles betydelselöst arv från konstitutionalismens skede i vår historia" (Andrén 1930, 159).

Som en följd av denna utveckling hade man fått en svag regering och en svag riksdag, vilket Andrén betraktar som ett utslag av 1809 års system. Konstitutionsutskottets avsikt hade varit att riksdagen skulle vara "visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd", men dessa ord karakteriserade enligt Andrén hela systemet efter 1809 (ibid., 158).¹⁰ Rösträttens utsträckning hade, samtidigt som karaktärskillnaden mellan kamrarna i och med rösträttsreformerna 1909 och 1918 i väsentlig mån försvagats, gjort valmanskåren alltmera heterogen. Proportionalismen i sin tur hade möjliggjort att valmanskåren i ett mångpartisystem avspeglades i riksdagens sammansättning (ibid., 165).

Men minoritetsparlamentarismen och de svårigheter som därmed hade följt kunde inte enligt Andrén anses ha berott på motsättningen mellan idé och verklighet, som den conserva-

9. Man hade t ex under den franska revolutionsrörelsen 1848–1851 först fulländat den parlamentariska makten för att sedan kunna störta den. Marx hade framhävt i ett tal i Amsterdam 1872 att det kunde finnas även fredliga vägar fram till proletariatets makt. Andrén lyfte upp den konstitutionella vägen med dess parlamentariska institutioner, ty även Engels hade talat om att en fredlig övergång från det gamla samhället till det nya redan skett i åtskilliga länder där all makt har koncentrerats i folkrepresentationen.

10. Jfr även konstaterandet att "Någon parlamentarism kunde emellertid knappast utvecklas på ståndsförfattningens basis. De största politiska insikterna funnos hos riksdagens ämbetsmannaelement, men detta var icke självständigt nog för att etablera en verklig opposition. Man nöjde sig med att *kritisera* regeringens politik" (Andrén 1930, 156).

tiva argumentationen i övrigt antytt (jfr Paaajste 2000b). Detta berodde främst på det svenska sättet att bygga nya saker och uppfattningar på basis av de gamla. Således hade minoritetsparlamentarismen sina rötter i det konstitutionella styrelsesättet och främst i det oscariska tidevarvets statsskick i stället för att utgöra en tillämpning av den främmande idékonstruktionen av parlamentarismen:

På grund av frihetstida erfarenheter och i syfte att diskreditera parlamentarismen var det förut vanligt, särskilt i konservativa kretsar, att misstro partiväsendet och framställa dess verkningar i sämsta dager. Något av denna misstro har sedan levat kvar i borgerliga kretsar – och utgjort ett allvarligt hinder för de borgerliga partiernas uppkomst och konsolidering. Man ha ännu på många håll icke lärt sig förstå, att partierna äro nödvändiga instrument i det parlamentariska styrelsesättet (Andrén 1930, 166).

Man kan avläsa att de konservativa hade, enligt Andrén, alltför strängt hållit sig fast vid sina principprogram utan att ta hänsyn till verklighetens krav på att vara i kontakt med hela valmanskåren. I stora drag kan man konstatera att det inte uppstått några revolutionära eller ens tydliga författningsändringar i Sverige för att övergå till ett parlamentariskt statsskick. Trots detta faktum hade författningen, enligt Andrén, varit elastisk och tillåtit en parlamentarisering ”när de politiska förhållandena ha krävt dem” (ibid., 168). Det hade varit fråga om en organisk utveckling från konstitutionalism till parlamentarism, där de största hinderna utgjorts av traditionerna.

På så sätt urvattnar Andrén retoriskt konstitutionalismens mer eller mindre heliga ställning inom den svenska politiska traditionen. Konstitutionalism äger ingen överlägsen position i jämförelse med några andra statsskick, utan framstår lika relativ som parlamentarismen påståtts ha varit. När han definierar parlamentarismen som ett system där parlamentet är den dominerande faktorn, omprövar han förhållandet mellan konstitutionalism och parlamentarism. Samtidigt blir också attityderna gentemot partier och t.o.m. frihetstidens förhatliga tidevarv (som en genuin och positiv del av den po-

litiska utvecklingen i Sverige) omvärderade och i viss mån rehabiliterade som icke-negativa. Andréns strävan att omdefiniera det svenska parlamentariska systemet kan alltså sägas ha varit en mångsidig bearbetning av begreppet parlamentarism i en situation där frågan om systemets funktionsduglighet framstått som minst sagt diffus. Hans retorik vädjade till både högerkretsar och vänstern som också i mångt och mycket själv rätt ut sina problem inbördes vad angår det socialdemokratiska partiets verksamhetslinjer samt börjat föra fram det folkhem som senare fått stå som representant för hela det svenska politiska systemet.

Man kan se att över tiden förändrades förhållningssättet vad gäller frågan om huruvida man haft parlamentarism i Sverige eller inte. Till en början hävdade man tämligen strängt att det inte hade förekommit någon som helst parlamentarism i den form man sökt genomdriva den. Eller om det funnits en s k vänsterparlamentarism så hade den bara utgjort en dunkel och oklar politisk praxis, som inte uppfyllt ’den egentliga parlamentarismens’ kriterier (också dessa var en stridsfråga för sig). Generellt sett ansågs det system som även kallades för svensk parlamentarism ha präglats av konservativa och konstitutionella kännetecken. Därför kunde man inte, menade man, egentligen tala om parlamentarismen i Sverige. Senare på 1920-talet hade opinionen förändrats i den mån att även de konservativa kunde ha de parlamentariska spelreglerna som utgångspunkt för diskussionen. Så rörde t ex Nils Herlitz inom ramen för parlamentarismen när han diskuterade förutsättningarna för en ”nationell samlingsregering”. Hans framställning byggde explicit på att använda konservativa begrepp, men det viktigaste begreppet, statsintresse, kom att få en mer underordnad roll. Detta undergrävde den gamla konservativa oppositionen till förmån för parlamentarismen. Georg Andréns resonemang kring parlamentarismen bottnade i tanken att det svenska statsskicket var frukten av en historisk utveckling. Det politiska systemet bar arvet från de gångna tiderna. Därför ansåg Andrén att den parlamentarism som man hade i Sverige, minoritetsparlamentarismen, i själva verket kommit till som en följd av den svenska konstitutionella traditionen. Därmed fick hans synsätt med sina konservativa karakteristikum och

rehabiliteringen av partiernas ställning inom politiken klangbotten både inom högern och inom vänstern.

Slutsatser

Speciellt bland de konservativa kretsarna var uppfattningen om politik baserad på realisering av högre principer i det politiska livet. Denna uppfattning var tydligen i strid med det faktum att det demokratiska och parlamentariska systemet – som en principiell fråga – inte direkt fungerade som man tänkt sig. Tillspetsat sagt gällde det att antingen återvända tillbaka till det gamla betonandet av kungen och statsviljan (á la Boström) – speciellt vad gäller mera extrema riktningar – eller förnya uppfattningen till att motsvara *tanken om politik som handlande*. Politik ansågs inte vara någon praktisk fråga, utan en angelägenhet för det *högre förnuftets* åskådliggörande som skulle vara den röda tråden i politiken. Detta utgjorde såväl utgångspunkten för den svenska antiparlamentarismen som för de konservativa som ansåg att det politiska livet borde utvecklas mot parlamentariska former.

Identifikationspunkterna i den svenska debatten om parlamentarisismen under mellankrigstiden var svenska, oberoende av om syftet var att helt motstå eller på något mer konstruktivt sätt

att delta i diskussionen. Detta var ett tydligt drag från höger till vänster. Behovet av att identifiera sig med sitt eget förflutna i sin tur bevitnar om att man i Sverige har varit stolta över den egna politiska traditionen och velat bygga utvecklingen på denna grund.

I och med demokratiseringen och den förändrade politiska verkligheten efter första världskriget gick högerns sedvanliga uppfattning om politik mer eller mindre förlorad. Grunden i denna uppfattning hade bestått av staten, kungen och kompetensen (som baserade sig på förmögenhet). Inom högern försökte man med hjälp av olika taktiker hålla fast vid denna gamla grund, men de mest lyckade försöken baserade sig på att acceptera de nya politiska omständigheterna som utgångspunkt och utifrån detta perspektiv söka införliva de ärevärdiga traditionerna i den nya politiken. I bägge fallen använde man sig av olika former av tekniken att dissociera olika element i den parlamentariska politiken från den statligt och kungligt fokuserade politiken. Till sist kan man säga att det mest lyckade projektet bestod av ett skickligt användande och utnyttjande av de politiska motståndarnas argument. Så kunde man bana väg för nyorientering inom både högern och vänstern vad gällde de parlamentariska spelreglerna och den parlamentariska politikens framtid.

REFERENSER

- Andrén, Georg. 1924. Marxism och parlamentarisism. *Svensk Tidskrift* 1924, 239–250.
- Andrén, Georg. 1930. Konstitutionalism och parlamentarisism. Några utvecklingslinjer i vårt nyare statskick. *Svensk Tidskrift* 1930, 151–169.
- Burke, Kenneth. 1953. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- De Geer, Gerard. 1928. *Sveriges andra stormaktstid. Några ekonomiska och politiska betraktelser*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Forssner, Tom. 1928. Demokrati och regeringsmakt. *Svensk Tidskrift* 1928, 385–398.
- Gerdner, Gunnar. 1954. *Parlamentarisismens kris i Sverige vid 1920-talets början*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Gernandt, Edvard. 1936. Den nya tyska rättsläran. *Svensk Tidskrift* 1936, 423–431.
- Hallberg, Mikael och Tomas Jonsson. 1996. Per Albin Hansson och folkhemsretorikens framväxt. Ingår i Erik Åsard (red.), *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm: Carlssons.
- Haralds, Hjalmar. 1925. Representationsproblem. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925, 255–264.
- Herlitz, Nils. 1929. Regeringsproblemets svårigheter. *Svensk Tidskrift* 1929, 177–193.
- Hjalmarsson, Jarl. 1925. Om några av de teoretiska och praktiska grunderna för vårt valsystem. Ett försök till kritik och förslag. *Det nya Sverige* 1925, 281–296.
- Johansson, Gösta. 1997. *Maktkampen 1902–1915. Karl Staaff som politisk ledare*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Junius. 1922. Hur Sverige regeras. Kungl. Maj:t. *Svensk Tidskrift* 1922, 249–260.
- Kjellén, Rudolf. 1921. Från Ramstedt till von Sydow. Utvecklingslinjer i svensk parlamentarisism. *Det nya Sverige* 1921, 93–115.
- Klinthe, Paul Johan. 1927. Statsauktoritet och regeringsansvar. *Det nya Sverige* 1927, 299–305.
- Lagerroth, Fredrik. 1925. Boström och Kelsen. En jämförelse. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1925, 1–37.
- Lagerroth, Fredrik. 1940. Montesquieu och Sveriges

- grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet. *Svensk Tidskrift* 1940, 519–533.
- Lewin, Leif. 1967. *Planhushållningsdebatten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewin, Leif. 1984. *Ideologi och strategi. Svensk politik under hundra år*. Stockholm: Norstedts.
- Magnusson, Lars. 1994. Stormaktsdrömmens sammanbrott – en förutsättning för Sveriges ekonomiska utveckling sedan 1700-talet. Ingår i Dahlgren, Jansson och Norman (red.), *Från stormakt till smånation. Sveriges plats i Europa från 1600-tal till 1900-tal*. Stockholm, Tidens Förlag.
- Norrmén, P.H. 1923. Till demokratiens identitetsproblem. *Det nya Sverige* 1923, 10–18, 99–105.
- Nygård, Mikael och Kai Paajaste. 2001. Retorik som det möjligas konst. Förhållandet mellan retorik och politik hos Chaïm Perelman och Quentin Skinner. *Rhetorica Scandinavica* 19, 21–37.
- Paajaste, Kai. 1998. "Parlamentarismen" som partiskhetens inkarnation. En analys av den Sveriges politiska debatt 1900–1920. *Politiikka* 40:3, 197–211.
- Paajaste, Kai. 2000a. Valtion etu vai kansan tahto. Kamppailu 'parlamentarismista' Ruotsissa 1900–1920. Ingår i Eeva Aarnio och Raija-Leena Luoma (red.), *Vai pelkkää retoriikkaa? 5. Liikkeiden, tulkitojen ja teorioiden mahti*. Department of Social Sciences and Philosophy/Political Science, Publications 74. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Paajaste, Kai. 2000b. Det parlamentariska tomrummet i Sverige. En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920–1939. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 3, 241–257.
- Paajaste, Kai och Mikael Nygård. 2001. Bortom den vackra stilen. Chaïm Perelman och Quentin Skinner om politisk retorik. *Politiikka* 43:3, 242–256.
- Perelman, Chaïm och Lucie Olbrechts-Tyteca. 1971 (1958). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Perelman, Chaïm. 1996 (1977). *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Skinner, Quentin. 1989. Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action. Ingår i J. Tully (red.), *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Princeton: Princeton University Press.
- Skinner, Quentin. 1999. Rhetoric and Conceptual Change. Ingår i *Finnish Yearbook of Political Thought, Vol 3: Conceptual Change and Contingency*. Jyväskylä: SoPhi.
- Tingsten, Herbert. 1969. *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: P. A. Norstedts & Söners Förlag.
- Åkesson, Elof. 1923. Kampen om statsmakten. *Det Nya Sverige* 1923, 432–439.
- Weber, Max. 1977 (1919). Politik som yrke. Ingår i Max Weber *Vetenskap och politik*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Weber, Max. 1994 (1917). Suffrage and Democracy in Germany. Ingår i Lassman och Speirs (red.), *Weber: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.